

Kristinusko ja globaali etelä

Jouni Vilkkä

Uskontotiede

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Kevät 2022

Sisällysluettelo

Aluksi	1
Kristinuskon suosion syitä globaalissa etelässä	2
Globaalin etelän erilainen teologia	5
Lopuksi: etelän vaikutus pohjoiseen?	6
Kirjallisuus	7

Aluksi

Tämä essee perustuu Philip Jenkinsin teokseen *The New Faces of Christianity: Believing the Bible in the Global South* (Jenkins 2006). Vaikka teos alkaa jo olla vanha, se ei liene täysin vanhentunut. Jenkins nimittäin selittää hyvin, kuinka kristinuskoon kohdistuu muutospaine niin sanotusta globaalista etelästä. Tällä termillä hän tarkoittaa pohjoisen, eli Euroopan ja Pohjois-Amerikan vastinparia, johon kuuluvat kaikki muut maanosat ja alueet, eli etenkin Afrikka, Aasia ja Etelä-Amerikka.

Globaali etelä on ollut vastaanottajan asemassa kristinuskon suhteen, mutta Jenkinsin kirjan ydinviesti on, että tilanne voi olla muuttumassa. Tämä johtuu etenkin demografisista muutoksista: väestönkasvu on suurinta Afrikassa ja huomattavaa myös Aasiassa. Ylipäänsä suurin osa maailman ihmisistä asuu globaalissa etelässä. Kristinuskon myös leviää huomattavan nopeasti siellä, samalla kuin pohjoisessa sekularisaatio heikentää sen suosiota. Jenkinsin kirjoittaessa kirjaansa Yhdysvallat näytti vielä poikkeukselta, mutta sekularisaatio on sittemmin sielläkin alkanut kiihdyttää tahtiaan (esim. Boorstein 2022). Niinpä todellakin näyttää siltä, että kristinuskon kannattajista ylivoimainen enemmistö on pian globaalissa etelässä, vaikka teologiaa on kehitetty pääasiassa pohjoisessa. Pohjoisen teologiaa on pidetty ikään kuin ”oikeana teologiana”, muiden alueiden teologiat on nimetty alkuperänsä mukaan, esimerkiksi afrikkalaiseksi teologiaksi. On myös merkillepantavaa, että katolinen kirkko nimitti ensimmäisen mustan afrikkalaisen kardinaalin vasta vuonna 1960. Pohjoisessa kirkot ovat seurailleet pitkälti yhteiskuntien liberalisoitumista ja tieteellistymistä, kun taas Afrikassa ja Aasiassa on oltu paljon konservatiivisempia, jopa fundamentalistisia. Tämä näkyy etenkin suhtautumisessa homoseksuaalisuuteen. Pohjoisessa kielteisesti siihen suhtautuvia ja Raamatun kirjaimelliseen tulkintaan tukeutuvia on ollut pitkään lähinnä vain Yhdysvaltalaisissa lahkoissa, mutta etelässä tällaiset näkemykset ovat valtavirtaa. (Jenkins 2006, 14–19, 22–25, 29, 32.)

Kristinuskon painopisteen siirtyessä etelään teologian siirtymisen suunta voikin muuttua niin, että eteläiset kristinuskon ja etenkin Raamatun tulkinnat alkavat ohjata myös pohjoisen tulkintoja. Näitä kehityksiä ja niiden syitä käsittelen tässä esseessä.

Kristinuskon suosion syitä globaalissa etelässä

Suurin osa Jenkinsin kirjaa käsittelee niitä kulttuuriin ja elinoloihin liittyviä eroja globaalin pohjoisen ja etelän välillä, jotka johtavat erilaisiin painotuksiin tai Raamatun tulkintoihin kristittyjen välillä. Pohjoisessa kristinusko läpäisee kulttuurin niin täydellisesti, että sitä on vaikea huomata. Toisaalta Raamatun tarinat ovat meille liiankin tuttuja, mikä myös vaikuttaa tapaamme tulkita niitä. Me ohitamme ehkä tärkeitäkin asioita tekstissä, koska mielestämme tiedämme niiden oleellisen sisällön. Paitsi, että emme pidä tarinan loppua yllättävänä, myös sivuutamme sellaiset köyhyyteen, nälkään, kulkutauteihin, sotaan, tai muihin epävarmuustekijöihin liittyvät asiat, jotka eivät useisiin vuosikymmeniin ole olleet osa täkäläistä elämää ainakaan valtaosalle pohjoisen asukkaista. Sen sijaan globaalissa etelässä ihmiset elävät usein edelleen näiden asioiden kanssa. Sielläkin, missä kaupungistumisen takia ihmiset ovat etääntymässä perinteisestä maataloudesta, on kyse vain sukupolven tai kahden etäisyydestä vanhaan elämäntapaan. Niinpä Raamatun monet vertaukset ovat paljon tutumpia etelän kuin pohjoisen ihmisille. He osaavat luontevammin kiinnittää huomiota näihin seikkoihin ja ymmärtävät niiden merkityksen syvemmin. Pohjoisen ihmisten maailmankuva on hyvin pitkälti tieteellistynyt ja senkin takia pohjoisen kristityt helposti ohittavat Raamatun kohdat, joissa puhutaan demoneista, parannusihmeistä tai muista maagiseen maailmankuvaan kuuluvista asioista ja keskittyään mieluummin moraalisiin kohtiin. Raamattua on myös tulkittu historiallisen tutkimuksen ja omien liberaalien arvojen valossa. Etelässä sen sijaan esimerkiksi pääsy lääketieteeseen perustuvaan hoitoon voi edelleen usein olla vaikeaa tai mahdotonta ja perinteiset käsitykset hengistä, noidista ja taikavoimista kuuluvat edelleen arkipäivään, kuten myös tulvat, kuivuus, nälänhätä ja sota. Kansalaisista huolehtivaa järjestäytynyttä yhteiskuntaa ei välttämättä ole tai se on siirtomaa-ajan jäljiltä heikko tai sodan repimä. Tällaisissa tilanteissa on kehittynyt aivan omia, paikallisiin perinteisiin sopivia kristillisiä liikkeitä, joihin kuuluu esimerkiksi messiaanisuutta ja uskolla parantamista. (Jenkins 2006, 18, 29, 33, 89, 93, 118, 136, 169.)

Uuden testamentin kertomukset puhuttelevat etenkin köyhyydessä eläviä, mikä selittää kristinuskon suosion kasvua suurelta osin. Kristillinen usko ja Raamattu ovat myös tuoneet uusia vaikuttamisen tapoja marginaalisille ryhmille globaalissa etelässä. Intian dalitit voivat vedota kristinuskon sanomaan kaikkien ihmisten samanarvoisuudesta.

Keskimääräinen kristitty on köyhä, etenkin globaalin pohjoisen näkökulmasta. Naiset, joiden on perinteisissä yhteisöissä ollut vaikea saada ääntään kuuluviin, voivat vedota Raamatun auktoriteettiin antaessaan sen tarinoille omia tulkintoja. Siinä on hyötyä lukutaidosta ja Raamatun tuntemuksesta, joiden avulla voidaan vastustaa perinteistä miesten auktoriteettia ja perinteisiä käsityksiä sukupuolirooleista tai avioliitosta. Raamattupiireissä voidaan puhua myös sellaisista tabuista kuin HIV/AIDS, raiskaus ja inesti. Omalle kielelle käännetystä Raamatusta on tullut kansan oma Raamattu, jota tulkitaan oman kansan kokemusten valossa. Raamatun tarinat ovat levinneet myös lukutaidottomien pariin myös radion, television ja elokuvien avulla. (Jenkins 2006, 35, 37, 44, 47, 78, 81, 143, 171, 178, 184–187.)

Afrikkalaiset kristinuskon tulkinnat painottavat paikallisten yhteisöjen merkitystä, koska niillä on edelleen keskeinen asema sekulaarin yhteiskunnan ollessa paljon hatarampi ja usein kovin korruptoitunut ja jopa sortava. Yksilön rooli yhteisössään ja suvussaan on tällaisessa kulttuurissa myös erityisen tärkeä, mikä tekee ymmärrettäväksi myös Raamatun pitkät genealogiat, joilla yksilö sijoitetaan oleelliseen kontekstiinsa. Yhteisöjen merkitys tulee myös ikävällä tavalla esiin klaanien ja heimojen sodissa. Raamatusta on niiden suhteen apua, sillä sen tarinat voivat auttaa ylittämään erilaisia etnisiä rajoja, auttaen rauhan rakentamisessa. Raamatun viisaukirjallisuus ja sananlaskut ovat myös perinteisille yhteisöille tutumpaa ja arvostetumpaa kulttuuria kuin pohjoisen ihmisille, joille se on usein vain kuluneita, turhia tai jopa haitallisia kliseitä. Osa näistä ”viisauksista” esimerkiksi kehottaa käyttämään väkivaltaa lasten kasvatuksessa. Perinteisissä, suullisissa kulttuureissa kuitenkin sanonnat ovat välittäneet viime aikoihin asti tärkeää tietoa ja kulttuuria. (Jenkins 2006, 54, 71, 190.)

Pohjoisessa monia vanhan heprealaisen uskonnon piirteitä pidetään primitiivisinä ja noloina ja niitä on haluttu häivyttää kristinuskosta. Afrikassa päin vastoin niissä nähdään yhteyksiä omaan muinaiseen kulttuuriin, joten niiden arvo korostuu. Jotkut itsenäiset kirkot ovat jopa spekuloineet polveutuvansa juutalaisten kadonneista heimoista. Koska globaalissa etelässä kristityt yleensä yhä elävät kukoistavien pakanallisten perinteiden ja uskontojen keskellä, korostuu Vanhan testamentin merkitys heille. Vanhan testamentin kirjoittajathan elivät myös ympäristössä, jossa heitä ympäröi muiden jumalten palvonta aivan toisin kuin nykyisessä pohjoisessa eläviä, jotka tulkitsevat Raamatun ”epäjumalten palvonnan” lähinnä metaforisesti omaisuuden tai

vallan palvonnaksi. Ajatus Jumalan laskeutumisesta vaikkapa pyhälle vuorelle on ymmärrettävä perinteisestä pakanallisesta uskonnosta katsottuna ja helpottaa kääntymistä kristinuskoon. (Jenkins 2006, 60–65, 115.)

Yksi Raamatun tärkeistä teemoista on köyhyyteen liittyvä velka: nykyinen pohjoisen ihminen ei välttämättä ymmärrä, että yhteiskunnassa jossa ei julkisen vallan tarjoamia suojaverkkoja ole, siinä on kyse elämästä ja kuolemasta. Monille globaalin etelän ihmiselle tämä on tuskallisen tuttua. Monissa heikoissa, kehittyvissä maissa ihmiset voivat olla myös hyvin tietoisia valtion vaikeuksista saada rahoitusta juuri tuon julkisen sektorin käytettäväksi. Raamattu tuntuu heille hyvin ajankohtaiselta ja sitä voi myös käyttää perusteluna pyydettyä velkojen anteeksi antamista. Muutenkin kristinuskon parhaita piirteitä on ollut sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaatimus, mikä kerää kannatusta uskonnolle pohjoisessakin. Myös kirkkojen ympäristönsuojeluun liittyvä aktivismi, etenkin nyt ilmastokriisin aikana, lisänee kristinuskon suosiota globaalisti. (Jenkins 2006, 86–87, 143, 145, 155–156, 161.)

Myös marttyyrius on liiankin tuttua globaalin etelän kristityille. Erilaisissa väkivaltaisuuksissa kristittyjä on tapettu ja ajettu pakolaisiksi tuhansittain. Sekulaaritkin diktaattorit ovat sortaneet ja teloittaneet myös kristittyjä kansalaisiaan. Tunnettuja kristittyjä johtajia on murhattu demokratioissakin. Esimerkiksi juuri sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaatijoista on näin tehty marttyyrejä. Jotkut kirkkojen johtajat ovat tästä huolimatta tai juuri sen takia myös toimineet sotien ja sorron jälkeen anteeksiannon ja sosiaalisen eheytyksen hyväksi. (Jenkins 2006, 142, 168.)

Etelässä on siis monia syitä kääntyä kristinuskoon. Etenkin tieteellisen maailmankuvan omaksuneelle, täysin sekularisoituneelle globaalin pohjoisen ihmiselle vaikeinta globaalin etelän ihmisten ajattelussa on ymmärtää siihen kuuluvaa maagista maailmankuvaa, jossa henkimaailman hyvien ja pahojen voimien taistelu otetaan todesta. Esimerkiksi Afrikka muistuttaa tässä ikävällä tavalla noitavainojen ajan Eurooppaa. Se kuitenkin myös selittää osaltaan, miksi kristinuskoko leviää voimakkaasti eteläisissä kulttuureissa. (Jenkins 2006, 118–126.)

Globaalin etelän erilainen teologia

Globaalin pohjoisen teologit ovat innolla osallistuneet uskontojenväliseen dialogiin ja omaksuneet niin avaria näkemyksiä uskonnoista, että etelän teologit voivat perustellusti syyttää heitä kristinuskon totuusväitteiden hylkäämisestä. Etelässä otetaan vakavammin sekä kristinuskon totuus että muiden uskontojen epätotuus. Raamattuun suhtaudutaan tyypillisesti konservatiivisella, sanatarkalla tavalla. Tämä asenne ei kuitenkaan ole vain Pohjois-Amerikan fundamentalistisaarnajilta peräisin. Esimerkiksi Koreassa kristillisen literalismin taustalla on myös perinteinen konfutselainen literalismi. Etelässä ei siis ole vain omaksuttu pohjoisen fundamentalistien näkemyksiä, vaikka ehkä onkin päädytty samankaltaisiin tulkintoihin. Etenkin Afrikassa ympäröivät muslimiyhteisöt ovat Koraanin kohtelullaan antaneet esimerkkiä kristityille, jotka samoin ovat halunneet kohottaa pyhän kirjansa arvoa. Tämäkin on voinut ohjata kristittyjä kirjaimellisiin tulkintoihin ja Raamatun pitämiseen erehtymättömänä Jumalan sanana. (Jenkins 2006, 34, 41, 99.)

Etelässä myös Vanha testamentti nostetaan paljon tärkeämpään asemaan kuin pohjoisessa, missä markionilaisessa hengessä sen merkitystä voidaan vähätellä. Etelässä erilaiset säännöt vaikkapa ruokailusta ja käsitykset tabuista, sekä muut yhteneväisyydet vanhan heprealaisen kulttuurin ja oman kulttuurin välillä tekevät Vanhan testamentin lähestyttävämmäksi ja siksi säännöistä myös halutaan pitää kiinni. Etelän perinteisiin käsityksiin sopivat myös sellaiset pohjoisessa sietämättömät vanhatestamentilliset ajatukset, kuin kollektiivinen syyllisyys ja rangaistus, jossa Jumala kostaa yhden ihmisen synnin yhteisölle, ehkä useassa sukupolvessakin. (Jenkins 2006, 57–59, 80, 134.)

Pohjoisen ihmisten on vaikea ymmärtää sitä vetovoimaa, mikä menestysteologialla globaalissa etelässä on. Siihen vedoten seurakuntalaisilta pyydetään almuja ja luvataan Jumalan antavan moninkertaisesti takaisin. Onhan sellaisilla ajatuksilla kannatusta pohjoisessakin, mutta köyhissä maissa epätoivoisia ihmisiä on suhteellisestikin paljon enemmän. Kun tämä yhdistetään perinteiseen maagiseen maailmankuvaan, johon liittyy vastavuoroinen vaikutus henkien tai jumalten ja ihmisten välillä, tilanne on helpompi ymmärtää. Vaikka kyse ei olisikaan pelkästään haitallisesta ilmiöstä (siihen liittyy joissain tapauksissa rahankäytön asiallistakin opettamista), on siinä kuitenkin hyvin

paljon kaikkein haavoittuvimpien ihmisten hyväksikäyttöä, mikä tekee ilmiön erityisen vastenmieliseksi. (Jenkins 2006, 105, 110, 112, 114.)

Lopuksi: etelän vaikutus pohjoiseen?

Globaalin etelän usein hyvin kurjan elämän lähtökohdista on helppo samastua Raamatun kuvauksiin köyhyydestä, nälästä ja sodan tai luonnonkatastrofien aiheuttamista kärsimyksistä. Tämä tekee Raamatun henkilökohtaisemmaksi ja merkityksellisemmäksi etelän kristityille kuin useimmille pohjoisen helppoon elämään tottuneille lukijoille. Maailmankuvaltaan Raamatulla on enemmän yhteneväisyyksiä globaalin etelän perinteisten kulttuurien maailmankuvien kanssa kuin pohjoisessa ainakin sivistyneistön pitkälti omaksuman tieteellisen maailmankuvan kanssa. Nämä seikat selittävät, miksi kristinuskko lähinnä hiipuu pohjoisessa, mutta kasvattaa suosiotaan globaalissa etelässä.

Kun kristinuskon painopiste siirtyy etelään ja etelän näkökulmat ja kysymyksenasettelut, sekä vastaukset kysymyksiin alkavat olla teologian valtavirtaa, voi seurauksena olla kristinuskon globaali taantuminen uskonpuhdistuksen jälkeisiin noitavainojen aikoihin. Maallistunut kulttuurikristillisyys voi korvautua fundamentalistisemmilla käsityksillä pohjoisessakin. Luulen tosin kehityksen riippuvan eniten uskonnon ulkopuolisista seikoista, etenkin maailmantilasta yleisemmin. Mitä epätoivoisemmalta tulevaisuus näyttää, sitä paremmin vanhoilliset uskonnolliset näkemykset saavat suosiota. Jos taas tulevaisuus alkaa näyttää paremmalta, voi tieteellinen maailmankuva vallata alaa myös globaalissa etelässä, joka sekin voi sekularisoitua yhteiskuntien vakautuessa ja elämän muuttuessa paremmaksi.

Kirjallisuus

Boorstein, Michelle (2022). “American secularism is growing — and growing more complicated”, Washington Post, 14.1.2022. [Osoitteesta <https://www.washingtonpost.com/religion/2022/01/14/secularism-atheism-religion-nones/> katsottu 2022-03-02.]

Jenkins, Philip (2006). *The New Faces of Christianity: Believing the Bible in the Global South*. Oxford: Oxford University Press. [Digitaalinen versio.]